

הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק

איש על העדה

מבחר איגרות, ראיונות והצהרות

ערך: נתנאל הלפגוט

מאנגלית: אביגדור שנאן

מאוצר הרב

ידיעות אחרונות • ספרי חמד

על תוכנית הלימודים בישיבת רבנו יצחק אלחנן

התזכיר המובא להלן, המציע שינויים משמעותיים בתוכנית הלימודים של ישיבת רבנו יצחק אלחנן שבישיבה אוניברסיטה, נשלח מן הגר"ד אל ד"ר שמואל בלקין (Belkin), נשיא האוניברסיטה, בקיץ של שנת 1955. באותם ימים היה מסלול הלימודים לסמיכה מורכב משתי שנות תלמוד תורה מלאות, אשר החלו עם סיום הלימודים לתואר ראשון. מסלול הלימודים המרוכז התמקד אך ורק בתחומים הקשורים בחלק יורה דעה שבשולחן ערוך.

במאי של שנת 1955, שבועות בודדים לאחר שקיבל תזכיר זה, הודיע ד"ר בלקין על רענון תוכנית הלימודים לקראת סמיכה, תוך אימוץ הרבה מהצעותיו של הגר"ד, כולל הארכת תקופת הלימודים לשלוש שנים והרחבת הדרישות הכלולות בתוכנית הלימודים. בסתיו של שנת 1955 החל הגר"ד, כחלק מתוכנית זו, להורות באורח רשמי קורסים במחשבת ישראל לתלמידי רבנות, וזאת בנוסף להרצאותיו בתלמוד ובנוסף לקורס בפילוסופיה יהודית שלימד בבית הספר ללימודים מתקדמים על שם דוב רבל (Revel).

ד"ר בלקין יקירי,

בעקבות שיחתנו ביום 26 לאפריל ובהתאם לבקשתך, אני מתיר לעצמי להגיש לך תזכיר זה, העוסק בשאלות החינוכיות שדנו בהם לעיתים קרובות, ואשר נודעת להם חשיבות של ממש באשר להמשך גידולם והתפתחותם של

הלימודים המתקדמים בישיבה. ההצעות הנכללות בתזכיר זה צמחו מתוך ניסיון אישי, הן כמורה במוסד – אשר לא גילה עניין רק בהוראה המתבצעת בפועל בכיתות הלימוד, אלא גם בתגובות הרגשית והאינטלקטואלית של התלמידים לנושאי הלימוד ולשיטות ההוראה – והן כחבר בממסד הרבני, הזוכה לעיתים קרובות להזדמנות לבחון מקרוב את דרך פעולתו של הרב בוגר הישיבה כשהוא מתמודד עם בעיות, מייעץ לחברי קהילתו, דורש בפניהם, מארגן את קהילתו ומוביל אותה בכל נושא ועניין הכרוך ביהדות. כן ראינתי רבים מתלמידי במהלך תקופה בת שנים רבות ודנתי עמם בהיבטים שונים של תוכנית הלימודים של הישיבה. דיונים אלו נערכו בכל הרמות, עם תלמידים לתואר ראשון ועם תלמידים לתארים מתקדמים גם יחד. הרושם הכללי שזכיתי לו, ממה שראיתי וממה ששמעתי, הוא שאין מנוס מעריכת שינויים בסיסיים מסויימים אם התלמיד של היום, הוא הרב של מחר, חייב להשתחרר מרגשי תסכול, חוסר שביעות רצון עצמית ותחושת נחיתות עמוקה, הבאים לידי ביטוי מפעם לפעם בגישה צינית או בגאווה פורצת גבולות.

הבה אהיה כן וגלוי לב. התלמיד שלנו איננו השמח שבין תלמידי האוניברסיטאות שבאמריקה. הוא רחוק מלהיות משוכנע כי המוסד מעניק לו הכשרה רבנית הולמת ומספק לו לכל הפחות את כמות המידע המזערית שהיא כה הכרחית לשם הגשמת קריירה מוצלחת התואמת את המסורת הנפלאה של הרבנות. הוא חש שהיכול האינטלקטואלי שצבר עד שהגיע לשלב הסמיכה איננו תואם את ההשקעה שהשקיע במושגים של זמן, שהוא המשאב היקר ביותר העומד לרשותו של האדם הצעיר, ואת המאמץ המנטלי שנדרש ממנו בשנים שבהן בילה בין כתלי המוסד. התלמיד איננו מרוצה, לא מן ההכשרה ההלכתית שזכה לה בישיבה ולא מזו הפילוסופית-דתית. משהוא נכנס אל עולם הרבנות הפעיל, הוא חש אבוד כאשר מוטל עליו להתמודד עם סוגיה הלכתית או השקפתית. תחושה זו של אי שביעות רצון מחוללת תרעומת ומרירות, המולידות פעמים רבות יחס של אדישות, אם לדבר בלשון המעטה, מצד בוגרי הישיבה כלפי גורלו וייעודו של מוסד האם שבו למדו.

הקדשתי תשומת לב בלתי מוגבלת לשאלה מורכבת זו, ובחנתי את כל תחום החינוך הישיבתי הגבוה. בתזכיר זה כללתי את המסקנות שהגעתי אליהן. אני מאמין כי כדי להגיע לניתוח בהיר ומדויק של השאלה המסובכת הזו, עלינו לפנות לעזרתה של השיטה המשווה, אשר תציג את הניגודים המבחינים את הישיבה שלנו מהישיבות של ימים עברו, ותבהיר את חוסר יכולתם של חלקים מסויימים מתוכנית הלימודים שלנו להתאים לררישותיה של הכשרה יעילה ומאורגנת היטב של רבנים. הישיבה הליטאית של אותם ימים, מוסר חשוב ונכבד, התבססה על חמישה מאפיינים מרכזיים.

המאפיין הראשון: מחוייבות מוחלטת של התלמיד ללימוד ההלכה. אמרתי "מוחלטת" והתכוונתי למשמעותו הכפולה של מונח זה: הראשונה, מאמץ מוחלט במה שנוגע לזמן – התלמיד הקדיש את כל זמנו הפנוי, רוצה לומר את כל היום וחלק מן הלילה, ללימוד טקסטים תלמודיים; והשנייה, מבחינה רגשית ואינטלקטואלית. התעסקותו בתורה כבשה את מלוא אישיותו – הוא הקדיש לה את תשומת לבו השלמה ואת נאמנותו. שום בעיה אחרת לא עניינה אותו, שום דבר אחר לא הטריד את מחשבתו. גם בעיות שבהן התמקדה תשומת לבם של הרמב"ם והרמב"ן, בעיות הראויות לתשובות מלאות מחשבה, לא חדרו אל עולמו המנטלי המסתגר של תלמיד הישיבה. בקצרה, כל העולם כולו היה מחוץ לתחומו.

המאפיין השני: הישיבה של ימים עברו, למרות העובדה שהיא התמידה במדיניות ליברלית במה שנוגע לקבלת תלמידים ופתחה את שעריה בלא כל הפליה בפני כל המועמדים, היתה אחרי הכול מוסד אוטורי. מעולם לא ניסתה לשרת את כלל הקהילה על כל היקפה, והסתפקה בסיפוק צרכיהם של הנבחרים הבודדים. המון רב מצא מחסה פיסי תחת גגה של הישיבה, אך רק בוררים גילו בה את העושר הרוחני שהם תרו אחריו. מהלך הלימודים, דרכי ההוראה ותכני השיעורים שהושמעו בידי המורים סבכו בעלי הכשרון ואורגנו למטרה המוגדרת של פיתוח בעלי המוחות החריפים ביותר. התלמיד הממוצע היה בבחינת אדם שנשכח, אשר הפיק אך מעט מעצם שהייתו בישיבה. הישיבות לא הכירו ברעיון החינוך ההלכתי לכול ולא הבינו את

הצורך המשווע של האדם מן השורה בידע בסיסי בהלכה, ידע שהוא חיוני כדי לחנך מנהיגות קהילתית משכילה.

וכך אירע שהישיבה של אותם ימים מעולם לא פיתחה תוכנית מאוזנת כהלכה אשר מטרתה להעניק לתלמיד חינוך הלכתי מקיף. הלימוד בה היה מלא התלהבות ומקוטע. הוא חסר המשכיות ושלמות אורגנית. הישיבה הליטאית, ככלל, מעולם לא גילתה עניין בחינוך הלכתי דו-מימדי, לאורך ולרוחב, ובחנה שוב ושוב את המימד השלישי, מימד העומק, ובכך הקריבה את הכמות לטובת דיון איכותי מוגזם במידה רבה, אשר הגיע לעיתים לשיעורים אבסורדיים של עמידה על קוצו של יוד, תזכורת לאקרובטיקה השכלית של ימי הביניים.

המאפיין השלישי: הישיבה מעולם לא ראתה עצמה כמוסד המכשיר בעלי מקצוע ומעולם לא תרה אחרי דרכים לאמן את התלמיד בהלכה למעשה. עיון לשם העיון בלבד היתה הסיסמה של מוסד ותיק ומכובד זה. העובדה שאת ההלכה אי אפשר לממש בחלל ריק, ושיש ליישם אותה על תופעות מוחשיות ומורכבות – עובדה זו לא חדרה מעולם לתודעתם של תלמידי הישיבה. האידיאל שלהם היה מורכב מרכישת ידע ומלמדנות. סוגיית הרבנות כמשלח יד, יישום התורה שנלמדה בחיי היום יום, היתה סוגיה שלא היה לה כל קיום. את ההבנה בדבר האתגר האמיתי של ההלכה, ככוח פעיל וכשיטה מעשית, חסמה תורה של קיום מעין-נזירי השולל את חיי העולם הזה, תורה אשר פותחה בידי תנועת המוסר בשבעים וחמש השנים האחרונות ושעיקרה היבדלותו המוחלטת של בן התורה מהמוני העם והתכנסותו אל אחווה מיוחדת במינה, שהיא כמעט על דרך הנזירות. התוצאות הטרגיות של יחס מנטלי שכזה ניכרות כעת לעין בכל מגורי החיים היהודיים. מי שהיה תלמיד חכם הגיע אל מצב של פרישות מוחלטת מבני עמו והתכנס בתוך חברה כיתתית על קווייה הייחודיים ומוזרויותיה.

המאפיין הרביעי: הישיבה של ימים עברו דחתה כל ניסיון לנסח פילוסופיה דתית במונחים אוניברסליים, והביטה בזעף על כל מי שניסה לתרגם אידיאות הלכתיות אל השפה הפילוסופית. שיטות שנקטו בהן רס"ג, ריה"ל ורמב"ם

סווגו ככפידה וכשיטות הרסניות. די היה, למרבה הצער, בצורה המודרנית שלבשו הרבדים כשלעצמה כדי לעורר את חמתם של אנשים מסויימים, ללא כל קשר לאידיאולוגיה השמרנית שבאה בהם לידי ביטוי.

המאפיין החמישי: הישיבה מעולם לא פיתחה מערכת של קידום והערכה, והתעלמה מכל האמצעים הפורמליים המאפשרים לבדוק את הידע שרכש התלמיד ואת הישגיו. זה האחרון יכול היה לכלות את מחצית תקופת חייו מבלי שיוכל למדוד באמצעות קני-מידה אובייקטיביים את הצלחותיו או את כשלונותיו.

נוכח מאפיינים אלו של הישיבה הליטאית, יכולים אנו להבין הרבה מן החסרונות שבתוכנית ההכשרה שלנו, כיוון שזו עוצבה על פיה. מבקש אני להבהיר את עמדתי. אין אני מותח ביקורת על הישיבה של אותם ימים. ייתכן שהיא היתה מוסד חינוכי שהלם את המסגרת החברתית של הקהילה היהודית בעיידה הקטנה של ימים עברו, קהילה שהיתה מנותקת מן העולם הגדול. עם זאת, אינני מאמין כי הישיבה הליטאית בשלמותה יכולה היתה להשתלב בתוך המבנה היחיד במינו של הקהילה היהודית האמריקאית. אני מחזיק ללא חת באמונה המוצקה הרואה את ההלכה – על הפילוסופיה החובקת-כול שלה, על קלות תנועתה וגמישותה ועל יכולת יישומה בסביבות ובתרבויות שונות – כציווי וכשיטה אלוהיים ונצחיים. אכן, אנו מחוייבים להלכה, אך לא לשיטות הוראה צרות-מבט אשר התפתחו בלחצן של נסיבות היסטוריות מסויימות ושל תנאים שאינם קיימים עוד. איננו יכולים להמשיך ללמד את ההלכה בדרכים אלה, ובעת ובעונה אחת לקוות לזכות בהצלחה, במשמעות הרחבה ביותר של המושג.

הבה אציע בפניך חמש הנחות יסוד המנוגדות לאלה שהוצגו לעיל. הראשונה: תלמידי הישיבה שלנו נושאים על גבם מטען לימודי כפול – לימודי קודש ולימודי חול. הן זמנם והן כישוריהם השכליים מתחלקים בין שני מסלולי לימוד אלה. על כן, גורם הזמן נעשה לבעל ערך רב יותר, וארגון הזמן המגושם שנהג בישיבות אירופה אינו תואם עוד מוסד אמריקאי כשיבתנו. כלכלת זמן הדוקה היא לדידנו דבר שאי אפשר בלעדיו. כל שעה

נחשבת, אין לבזבז לשווא שום תקופת לימודים, יש לנצל כל סמסטר במידה המרבית.

הנחת היסוד השנייה: ישיבה אוניברסיטה, כמו כל מוסד אמריקאי אחר של השכלה גבוהה, אינה מתמסרת רק לטיפוח הלמדנות כשלעצמה, אלא גם להפצת ידע בכל הרמות. הפילוסופיה החינוכית היהודית של ימים עברו, כמו גם מערכת החינוך האמריקאית של היום, רחטה אזוטריות וניסתה להפוך את הידע לנגיש לכול – לתלמיד המוכשר ולזה הבינוני גם יחד. אינני מאמין כי ישיבה אוניברסיטה צריכה לזנוח פילוסופיה דמוקרטית זו ולארגן תוכנית לימודים המתאימה רק למוכשרים במיוחד. גם בתור בית ספר מקצועי – אשר מטרתו הראשונית היא הכשרת רבנים, בהעמידו לרשותם את הרקע הלימודי המתאים שיאפשר להם לענות על צרכיו של המקצוע הקשה מכול, זה של הרבנות האורתודוקסית – אל לה לישיבה אוניברסיטה לזנוח פילוסופיה ליברלית חינוכית זו. כדי שיהיה כשיר לכהן כרב, אין התלמיד חייב לגלות ברק יוצא מגדר הרגיל. די ביכולת ממוצעת המלווה ביושר מוסרי. על כן, פיתוח מסלול הולם של הכשרה רבנית, המותאם לצרכיו של התלמיד הממוצע, הוא הסוגיה החשובה ביותר והדחופה ביותר, התובעת את תשומת לבנו המיידית.

כיוון שכולנו מאמינים כי לימוד ההלכה הוא בעל הערך הגבוה מכול, וכי בלי הכרה של לכל הפחות יסודותיה של ההלכה אין אדם יכול למלא את חובותיו הציבוריות בתפקידו כרב, עלינו לארגן מייד תוכנית לימודים בסיסית בהלכה ולתכנן דרכים שבהן נוכל להעניק לתלמידים את ההכשרה ההלכתית המרוכזת ביותר, ובעת ובעונה אחת גם הממצה ביותר, שניתן להשיגה במסגרת המוסד הנפלא שלנו. הכשרתם של רבנים ישרי דרך, נאורים ובעלי מצפון – ולא דווקא של חוקרים בולטים – היא שצריכה לעמוד בראש מעיינינו.

לשם כך, חובה עלינו לנצל כל הזדמנות כדי לעורר את סקרנותו האינטלקטואלית של הסטודנט, לעשות את החשיבה ההלכתית הפורמלית, שפעמים היא טכנית ביותר ומופשטת, למרתקת ולמהנה ככל שאפשר, ולפתח

בו הבנה בסיסית למתורולוגיה ולצורות החשיבה (ה-*modi cogitandi*) של ההלכה. על כן, נדרשים אנו לבסס איזון הולם בין הכמות לבין האיכות ולסלק כל ביטוי של ראוותנות וחוסר אחריות. הקרשת שנת לימודים שלמה ללימוד חמישה עשר דפי גמרא, תוך ויתור על מסכתא שלמה למען ויכוחים למדניים שנונים, היא עניין העומד, אם לרבר בערינות, על גבול המגוחך. בקצרה, עלינו לנסות לפתוח בפני התלמיד הממוצע את המנעול אל העולם ההלכתי – עולם השופע חיים, יופי והדר – במקום לקבור את נפשו בחולות הפלפול הפולמוסי העקר. הכשרת הלומד אסור שתסמוך על מקריות ושרירות גרידא, ועליה להתנהל על פי תוכנית אינטגרטיבית עשויה היטב, אשר תשרת את המגמה לספק לתלמיד את תמציתן של אותן שיטות הלכתיות שאי אפשר לו בלעדיהן לשם קידומו האינטלקטואלי.

הנחת היסוד השלישית קובעת שהישיבה שלנו אינה צריכה להכשיר את התלמיד רק ביריעת ההלכה הטהורה לשמה, אלא גם ביישומה בפועל. על התלמיד ללמוד את אמנות התרגום של הפשטות הלכתיות אל המעשה היומיומי, של יישום עקרונות הלכתיים לנסיבות ממשיות המעוררות שאלות מסובכות. מומחיות בתיאוריה טהורה, והדבר נכון בכל תחומי הידע המרעי, אינה מקנה לאדם את היכולת לתפוש את האספקטים המעשיים שלה. אנשים מקדישים שנים רבות מחייהם כדי להשתלט על אספקטים אלה. מתמטיקאי או פיסיקאי המנסחים את חוקי המדע אינם נעשים בכך למהנרסים המסוגלים לתרגם את הנוסחה אל העשייה בפועל. הוא הדין לגבי ההלכה. אמנות הידע המעשי היא קשה עד מאוד. משימתו של רב, כפי שאני רואה אותה, איננה מתמצה בכתיבת חידושי תורה אלא בהחדרת תכליתיות וסדר הלכתיים אל תוך קיום קהילתי כאוטי, ובהוכחה בפני היהודי האמריקאי שדרך חיינו המסורתית ניתנת למימוש. ישיבה אוניברסיטה חייבת לצייד את התלמיד בכלים הנדרשים לו כדי שיוכל מאוחר יותר לעשות בהם שימוש ולהיענות בעזרתם לאתגר זה.

איננו יכולים להרשות לעצמנו את המותרות שבהתמכרות לדיונים הלכתיים, מרוממים ומעמיקים ככל שיהיו, אשר אופיים הוא תיאורטי בלבד, ובעת

ובעונה אחת להזניח נושאים וסוגיות שהם בעלי משמעות מעשית עד מאוד, אשר מולם ניצב הרב מדי יום ביומו ואשר הם מהווים את עקרונות היסוד של ההלכות המעשיות שלנו. יהיה זה בבחינת אבסורד, דרך משל, להתמקד בלימוד מסכת חולין בשאלות של טמא מת וכלי שרת, ולהזניח את הפרקים העוסקים במליחה, בטריופות ובסוגיית בשר בחלב. יהיה זה מופרך גם להקדיש שנה שלמה לשאלת רוב וחזקה או להלכות עבדים, ובמקביל למנוע מן התלמיד מידע הלכתי על אודות גיטין, קירושין, אבלות, גרות ותפילה – נושאים שעניינם הוא בחיי היומיום. למרבה הצער, מורים רבים בישיבה החזיקו בשיטת הוראה מיוחדת זו, אשר תוצאותיה מזיקות עד מאוד.

הנחת היסוד הרביעית: אני מאמין כי כמעט שאין צורך להצהיר על חשיבותו העליונה של הידע הפילוסופי לדידו של הרב. לא אכחיש את העובדה ההיסטורית שהיהדות נטתה לכיוון של ניסוח כללים אובייקטיביים של התנהגות, לשיטות ייחודיות של מחקר הלכתי ולניתוח טכני פורמלי יותר מאשר אל תרגום חווייתנו הפנימית לשפה פילוסופית אוניברסלית. די היה לה ליהדות ברמזים של פילוסופיה ומטאפיזיקה, והיא לא חשה צורך בביטוי מוחצן של ייעודה ושל מוצאה המסתורי של חווייתנו הטרנסצנדנטלית האדירה. מכל מקום, אט אט ולמרבה הצער למדנו כי חסרונה של תורה פילוסופית המנוסחת במונחים דיסקורסיביים עלול להיות מצער מאוד בזמנים של משבר ושל שינויים היסטוריים. לו, דרך משל, היתה היהדות של תקופת הבית השני מנסחת את תורותיה המוסריות הנפלאות בלשון פילוסופית, שהיתה מובנת ליהודים וללא-יהודים של אותה תקופה, אזי לא היתה הנצרות יכולה להתגאות בכל הדורות שהיא היא אשר גילתה אופקים מוסריים חדשים, ולא היו זוקפים לזכותה את עובדת היותה דת מתקדמת. הנכרים היו מגלים כי מה שנראה לכאורה כאופקים "חדשים" אשר נפרשו לפניהם בידי מייסרי הכנסייה, נחזו עוד הרבה קודם לכן בידי חכמים ואנשי מוסר יהודיים. מאז ומתמיד נפגעה היהדות בשל תחושה של ביישנות והסתייגות מחשיפת חכמתה לעיני העולם הסובב אותה, וחוסר זה באומץ לב ובתקיפות מטאפיסיות התנקם בנו לא אחת. השבח לאל על שכמה מגדולינו, כגון

הרמב"ם ואחרים, הבחינו בצורך של הפילוסופיה להתגלות ברבים ולהבעה עצמית, ופנו למטאפיסיקה ולפילוסופיה כדי לקדם את פני האתגר שבתקופות קשות ועוינות. אם הנבוכים זועקים אלינו בבקשת הדרכה, עלינו להשביע את צרכיהם ולהציע להם עצה והדרכה פילוסופית. עלינו ליטול חלק במאבק ההרואי למען היהדות המסורתית בכל החזיתות, וזאת הפילוסופית בכלל אלה.

מאידך גיסא, אל לנו לשכוח כי במדינה החומרנית והטכנוקרטית שבה אנו מתגוררים נערך חיפוש מתמיד בעל עוצמה אחרי אמת דתית ואחר חוויותיה הנפלאות, הגואלות והמרוממות. בשום ארץ אחרת אין האנשים מגלים עניין כה גדול בנושאים דתיים, כפי שהם עושים כאן. בשום מקום באירופה לא קיים ביקוש כה גדול לספרות דתית כפי שהוא מצוי באמריקה, ואף ספר בתחום הדת איננו יכול להיעשות ביכשת ההיא לרב מכר, כפי שמתרחש כאן לעיתים קרובות. אני מבקש להעיר כי האוניברסיטאות החשובות באמריקה החלו לאחרונה להרחיב את בתי הספר לתיאולוגיה שלהן ולארגנם מחדש. הדוגמא הטובה ביותר היא אוניברסיטת הרווארד, המשתדלת להפוך את בית הספר המאוכלס לתיאולוגיה, שעמר כבר על גבול ההתפוררות המוחלטת, למרכז מחקר בולט שעניינו במחשבה הדתית ובהשפעתה על התרבות העכשווית. בקצרה, המנטליות האמריקאית של היום קשובה מאוד לגירויים שמקורם בתחום הפילוסופיה הדתית והיא נענית להם בחיוב.

לרוע המזל, ההלכה הדינאמית, הכוללת כול, נותקה לגמרי מחיפושים ומביקושים אלה ואין היא נוטלת חלק בתנועה זו של "סער ופרץ" (*Sturm und Drang*), אשר כה מאפיינת את זירת האירועים הדתית באמריקה של היום.

ברור לכול שהזנחה זו היא הרסנית להשגת מטרותינו. אגב חיפושיו אחרי ספרות דתית, לא יזכה הקורא המשכיל מן השורה לפגוש אי פעם בהצגה מקורית ואמינה של ההלכה ושל היהדות המסורתית, ותחת זאת ירווה את צימאוננו לידע באמצעים פסבדו-פילוסופיים שטחיים. יתרה מזאת: הרב, שהוא נטול תובנה פילוסופית מוצקה באשר להשקפת העולם שלנו, לא יוכל אף פעם להעביר לבני קהילתו מסר ייחודי של יהדות הלכתית. דרשותיו תהיינה

דומות לדברי ההטפה הסטריאוטיפיים של כומר מצוי או של רב רפורמי. על כן, חובה על הישיבה להציג בפני הלומד את נופיה הפילוסופיים של דתנו. על התלמיד לזכות בהכשרה מבוססת על אודות המסורת הפילוסופית היהודית, השאלות שבהן היא עוסקת ושיטותיה. דגש מיוחד יש לשים על ההיבטים ההלכתיים של השקפת עולמנו.

הנחת היסוד החמישית: על הישיבה שלנו להעמיד מערכת הולמת של קידום ודרך ראויה לגמול לסטודנטים על מאמציהם ועל הצלחותיהם בלימודיהם. אני חש תמיד כאב לב כשעלי לחתום על תעודת סמיכה וזהה לתלמיד הבינוני ולזה המבריק, לבוגר החרוץ ולעצל גם יחד. אין כל ביטוי של הכרה בתלמיד הטוב, ולעניין זה נודעת השפעה הרסנית על ציבור הלומדים, כיוון שאין תמריץ הרוחף אותם להגיע להישגים בולטים ואין מניע כלשהו המעודד את הבחורים להצטיין בלימודיהם. דבריו הסרקסטיים של קהלת (ט, ב), "הכל כאשר לכל, מקרה אחד לצדיק ולרשע, לטוב לטהור ולטמא, ולזבח ולאשר איננו זבח, כטוב כחטא, הנשבע כאשר שבועה ירא", קולעים עד מאוד במקרה שלנו. (ניתן בנקל לעבד את פרטיה הטכניים של מערכת שכזו, ושינוי מעין זה יגביר במידה רבה את יוקרתם של הלימודים וימריץ את התלמיד להשקיע בהם מאמצים גדולים יותר.)

לאור הרעיונות שפותחו לעיל, אני מבקש להציע בפניך להלן את השינויים המעשיים שיש לבצע בתוכנית הלימודים המתקדמים של הישיבה שלנו. (אף שככלל דאוי היה להתחיל ברפורמות חינוכיות מן הבסיס, אני מגביל את הצעותי למסגרת הלימודים המתקדמים, וזאת משום שארגון יסודי מחדש של לימודי הבוגר איננו אפשרי בנסיבות הנוכחיות, מסיבות הידועות לך יפה יפה.)

יש להאריך את תקופת הלימודים המזערית של התלמיד המתקדם משתי שנים לשלוש, ויהיה זה צעד חשוב קדימה. כיוון שהסמינרים התיאולוגיים המובילים ברחבי המדינה דורשים שתלמידיהם יהיו בעלי תואר ראשון ושישהו בין כתלי המוסד ארבע שנים עד להסמכתם, אין כל סיבה לכך שהישיבה שלנו תסמיק תלמידים אשר גילם נופל מגילם הממוצע של סטודנטים לתיאולוגיה באמריקה.

הארכת תקופת השהות במוסד, חשובה ככל שתהא, אין די בה כדי ליצור את ההבדל שבין כישלון להצלחה. זו האחרונה תלויה בדרך שבה מנצלים את תקופת הזמן הזו. הסכנה הגדולה טמונה בגישתו השאננה של אותו מורה אשר לדירי הזמן הוא חסר כל ערך. על הישיבה לתבוע מכל מורה לתת דין וחשבון במונחים של הישגים לימודיים על הזמן שהוא מבלה עם התלמיד. אסור שימים, שבועות וחודשים ישתרכו ללא מטרה, ואין להניח לתלמיד להיסחף במהלכם כאותה סירה קלה הנישאת על גלי הגאות ללא הנהגה וללא כיוון.

הלימודים המתקדמים צריכים להיות מורכבים משלושה מסלולים:

הראשון: הלכה המובילה להוראה בכל שלושת התחומים: יורה דעה, אבן העזר ואורח חיים. מובן שהמקורות התלמודיים יהיו תמיד את נקודת ההתייחסות המרכזית. אינני מאמין שניתן להכשיר תלמיד להגיע להוראה תוך ניתוק מוחלט מרקעה התלמודי. ועם זאת, הוראת כל אחד מקבצי הדינים אינה צריכה לכוון לידע מופשט טהור, אלא כאמור לעיל, להכרת השיטות ולהשגת היכולת ליישמן.

עוד אני מציע להקדיש שנה אחת לכל אחד מחלקי השולחן ערוך. השנה הראשונה, דרך משל (אף שסדר הדברים הוא משני לחלוטין), תוקדש ללימוד "יורה דעה" ומסכת חולין אשר לדעתי חייבים ליצור ישות אחת שאיננה ניתנת לחלוקה. מנסיוני אני יודע, ואני מוכן אם יורשה לי אף להוכיח זאת, כי ניתן לסיים את שניהם בתוך שנה אחת, ובלבד שהמורה יגלה מאמץ מרוכז ומתוכנן היטב שמטרתו להקיף את החומר כולו. אני מסופק אם ראוי לנו להרגיש את הפרטים על חשבון העקרונות היסודיים, אשר עליהם צריך ואפשר להשתלט בזמן הקצוב הזה. בשנה השנייה צריך להציג בפני התלמיד את מורכבותם של דיני אישות – "אבן העזר". לימוד יסודי של החלקים הנחוצים של הלכות גיטין, קידושין, חליצה, גרות, איסורי ביאה ואיסורי כהונה הוא דבר שאי אפשר לוותר עליו, ולימוד זה יסייע בידי התלמיד מאוחר יותר לאמץ לו גישה נכונה כלפי סוגיות כאלה, אשר בהן ייתקל במהלך עבודתו מעשה יום ביומו. אין בכוונתי לומר שלימודים אלו יכשירו את בוגר הישיבה לפסוק בענייני גיטין, עגונות ובסוגיות מורכבות אחרות, אך הוא יהיה

מסוגל לפחות לעמוד על לב לבן של הבעיות ולהבין את השתמעויותיהן וסיבוכיהן. בשנה השלישית יתעסק התלמיד ב"אורח חיים". הייתי אומר שנושאי הלימוד צריכים להיות דיני תפילה, קריאת שמע, קריאת התורה, בית הכנסת וחלקים מהלכות שבת. בית הכנסת נעשה למרכז החיים הקהילתיים באדצנו ותפקידיו של הרב כמדריך וכיועץ לקהילתו בעניינים הקשורים בעבודת הא-להים נמצאים בקדמת הבמה. יודע אני על מקרים רבים שבהם איבד רב את מעמדו המרומם בשל בורות שגילה ביסודותיה של התפילה.

הייתי כולל גם הלכות אבלות בתוכנית הלימודים של השנה השלישית. הכרת נושא זה היא חיונית עבור הרב המכהן בקורש.

המסלול השני: היכרות יסודית עם התורה על שני פרשניה הבסיסיים, רש"י ורמב"ן, היא הכרח מוחלט. המועמד לתואר רב אינו צריך לדעת רק את הדינים המורכבים של טענת מיגו התלמודית, אלא גם את חמשת חומשי התורה. לימוד התורה צריך להשיג שתי מטרות. ראשית, הכרת היסודות ההלכתיים של החומש – היכרות טובה עם המצוות שבתורה, היכרות שתעשיר במידה רבה מאוד את מחשבתו של התלמיד; ושנית, הבנה יסודית של העלילה התנ"כית, לא רק כרישומים היסטוריים של העבר הרחוק אלא גם כחלקים מן הדרמה ההיסטורית של עמנו וכאב-טיפוס של הייעוד היהודי הפרדוקסלי הטעון ברעיונות מוסריים רבי עוצמה.

והמסלול השלישי: אף שקשה ללמד את הפילוסופיה הדתית היהודית כנושא עצמאי הנפרד מזרם המחשבה המטאפיסית הדתית, עלינו בכל זאת לנסות במסגרת הזמן הקצר העומד לרשותנו להקנות לתלמיד מספר מינימלי של רעיונות המבוססים על המסורת הפילוסופית שלנו. כמעט שאין להעלות על הדעת שרב היוצא משערי הישיבה שלנו לא ישלוט לפחות בארבעת החיבורים הבסיסיים של המחשבה היהודית של ימי הביניים, וגם אם לא בכולם, אזי לפחות בחלקים היסודיים ביותר שלהם. על כן אני מציע לחייב את לימוד החלקים המרכזיים של "אמונות ודעות", "חובות הלבבות", "הכוזרי" ו"מורה הנבוכים". לא ניתן לציין כאן את הקטעים מחיבורים אלה שיש לכלול במסגרת מסלול לימודים זה, אך הדבר ניתן להיעשות בנקל.

ככלל מבקש אני לומר כי עלינו להבחין בספרים ימי-ביניים אלו בין כתיבה יצירתית מקורית, שהיא בעלת ערך מתמיד, ובין סגנון של כתיבה פילוסופית שאיננו כבר בשימוש, יליד תקופה זו או אחרת. דרך משל, יכולים אנו לדלג על דיוניו החריפים של הרמב"ם על אודות הפסיקה האריסטוטלית, ולהתמקד תמורת זאת בדעיונותיו המוסריים והאתיים.

לאורך כל שלוש שנות הלימוד, ובמרווחים קבועים של זמן, יש לבחון את התלמידים כדי לבדוק את ידיעותיהם וכדי להבטיחם שהזמן שהקדישו ללימודיהם לא בזבז לשווא.

שרטטתי בקווים כלליים את מחשבותיי באשר לתוכניתך לארגון חדש של הלימודים המתקדמים בישיבה, ואני מקווה כי דבריי יתרמו לקידומו של מוסדנו האהוב.

שלך,

יוסף סלוביץ'ק